Downloaded from UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA)
http://hdl.handle.net/11245/2.14067

File ID	uvapub:14067
Filename	INLEIDING
Version	unknown

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type	PhD thesis
Title	Waarachtige volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam, 1848-1894
Author	D. Bos
Faculty	FGw: Instituut voor Cultuur en Geschiedenis (ICG)
Year	2000

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:
http://hdl.handle.net/11245/1.179947

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (http://dare.uva.nl)
(pagedate: 2014-08-14)

INLEIDING

Op de avond van 1 mei 1896 vierde de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) het verbroederingsfeest van het internationale proletariaat in zaal Plancius, tegenover de ingang van dierentuin Artis in de Amsterdamse Plantagebuurt. De zaal was volgens het rapport van de aanwezige politiebeambte fraai versierd met de partijbanier en de schilden van verschillende verenigingen van diamantbewerkers, en met enige honderden aanwezigen zeer goed gevuld. Boven het toneel hing een groot rood doek waarop in fiere letters geschreven stond: LEVE HET ALGEMEEN KIES- EN STEMRECHT![1] De SDAP was in 1894 ontstaan uit een felle richtingenstrijd binnen de Sociaal-Democratische Bond (SDB), en de 'revolutionaire' tegenstrevers van de 'parlementaire' sociaal-democraten hadden zich in de afgelopen jaren doen kennen als verbeten en soms gewelddadige bestrijders. De SDAP was in mei 1896 nog geen twee jaren oud en telde op dat moment in Amsterdam niet meer dan rond de 200 leden.[2] Het zo vurig verlangde algemeen kiesrecht zou nog bijna een kwart eeuw op zich laten wachten, maar de stemming in Plancius was er niet minder hoopvol en strijdlustig om.

Nadat de bijeenkomst even voor negen uur was geopend, betrad de 28-jarige diamantbewerker Henri Polak het toneel, als eerste van een kleine stoet feestredenaars. Zijn toespraak was vooral gericht tegen de deelnemers aan andere meivieringen die op datzelfde moment door concurrerende socialisten in Amsterdam werden gehouden. Polak greep de gelegenheid aan om zijn gehoor nog eens te doordringen van het enorme verschil tussen de SDAP en haar vijanden uit het 'anti-parlementaire' kamp. Het was hem naar eigen zeggen aangenaam met louter 'gelijkdenkenden' bijeen te zijn, 'temeer daar men zich niet heeft laten verlokken zoo als in andere deelen der stad, door zang en muziek'. Door hun deelname aan het meifeest van de SDAP bevorderden de aanwezigen in zaal Plancius de verbroedering met geestverwante 'buitenlanders over de grenzen', wat niet gezegd kon worden van hen die het feest in andere zalen bijwoonden: 'zij die dit doen met zang en muziek doen zulks niet'. Dat de tegenstanders hun bijeenkomst opluisterden met vrolijke klanken, zat Polak kennelijk hoog want hij kondigde het vervolg van zijn betoog aan met een wat streng: 'Wij zingen niet, maar gaan de toestanden ontleden.'[3]

Helemaal consistent was de boodschap niet, want in de pauze zong ook de

SDAP die avond het 'Vrijheidslied' en de 'Acht-urenmars', maar het verslag van de avond bevat een aantal elementen die verwijzen naar de grote verschillen tussen de 'moderne' SDAP en de socialistische beweging zoals die voor de scheuring had bestaan. De nieuwe partij vond in Amsterdam overwegend aanhang onder de veelal joodse arbeiders uit de diamantindustrie. De schilden van hun vakverenigingen die de wanden van Plancius sierden wezen daarop, net als het feit dat zowel de voorzitter als twee van de vier sprekers in 'het vak' werkzaam waren.[4] Ook de keuze voor zaal Plancius, dicht bij de Jodenhoek en de nieuwe wijken in het oosten van Amsterdam waar het merendeel van de joodse werklieden woonde, was veelzeggend. De revolutionaire richting binnen de socialistische beweging had haar aanhang vanouds onder de niet-joodse werklieden in het westen van de stad gevonden en Polak leek daarnaar te verwijzen met zijn sneren over de vieringen 'in andere deelen der stad'. Sinds jaar en dag werd in de politieverslagen van socialistische bijeenkomsten afzonderlijk melding gemaakt van eventueel aanwezige dienstplichtige militairen, jongelieden en vrouwen. Tellingen van die laatste categorie waren altijd simpelweg onder de noemer 'vrouwen' opgevoerd, maar bij de meiviering van de SDAP in 1896 werd voor het eerst melding gemaakt van de tegenwoordigheid van 'eenige dames'.

Behalve in deze geografische, etnische en sociale kenmerken verschilden de beide kampen kennelijk ook in de wijze waarop zij vorm gaven aan het socialisme. De sprekers van de SDAP wilden 'de toestanden ontleden' en keken met enig dédain neer op het publiek dat zich elders had laten 'verlokken' met oneigenlijke middelen als zang en muziek. Het was een zienswijze die voor de geschiedschrijving van de socialistische arbeidersbeweging van de negentiende eeuw belangrijke consequenties zou krijgen. Anders dan tijdgenoten in 1896 hadden kunnen vermoeden, zou de SDAP uitgroeien tot de belangrijkste formatie binnen de socialistische arbeidersbeweging. Die positie stelde haar onder meer in staat een gewichtig stempel te drukken op de geschiedschrijving van de beweging, ook die van de lange periode die aan de SDAP voorafging. De actieve bemoeienis van de 'moderne' sociaal-democraten met de voorgeschiedenis van hun directe tegenstanders binnen de beweging resulteerde uiteindelijk in een beeldvorming die weliswaar aantrekkelijk is in zijn eenvoud, maar die aan de historische werkelijkheid onvoldoende recht doet.

De halve eeuw van socialistisch streven die in Amsterdam aan de oprichting van de SDAP voorafging, is veelal afgeschilderd als een tijdperk van heilloze verwarring en doelloos zwalken. Een romantisch tijdperk weliswaar, met veel 'zang en muziek', maar toch vooral een duistere periode van vruchteloos zoeken naar de juiste weg. Die zoektocht zou pas tot een goed einde zijn gebracht met de totstandkoming van een landelijke parlementaire partij die sociale vraagstukken naar eigen zeggen wetenschappelijk onderzocht en rationele antwoorden formuleerde.[5] In werkelijkheid lagen de verhoudingen wel wat gecompliceerder. Het beeld van een tijdperk waarin, in afwachting van modern-kapitalistische arbeidsverhoudingen en de bijbehorende moderne socialistische beweging, niets

waardevols tot stand kon worden gebracht, is te statisch en eenduidig om waar te kunnen zijn. Statisch en eenduidig was de beweging van het vroege socialisme nu juist allerminst en misschien is dat wel de voornaamste reden geweest voor het onbegrip dat uit veel van de latere beschouwingen blijkt. In de SDAP werd met opmerkelijke graagte geschermd met militaire metaforen; en golden discipline, vaste leiding en orde als noodzakelijke voorwaarden, zodat de verwezenlijking van gestelde doelen niet door gebrek aan slag- en daadkracht verhinderd zou worden.[6]

Het contrast tussen de vroege socialisten en de latere sociaal-democraten kan misschien het best geïllustreerd worden in beider reacties op de onvermijdelijke ingezonden brieven voor het partijorgaan. Alexander Cohen werd in 1887 corrector bij *Recht voor Allen* en kreeg de dagelijkse stroom ongevraagde kopij onder ogen:

> Daar zijn vreemde kattebelletjes onder! Maar ook hartverscheurende brieven, kreten van smart, van vertwijfeling, van heete opstandigheid. [...] Brieven, geschreven op een flard pakpapier, op de helft van een kruidenierszak, op een uit een boek gescheurd titelblad, op blauw-geruite zijdjes met petroleumvlekken, met vetvlekken, met olievlekken, met margarinevlekken, en waaruit het leed sijpelde, als traag bloed uit een wonde.[7]

P. J. Troelstra toonde als hoofdredacteur van *Het Volk* aanzienlijk minder mededogen met de schrijvende lezers. Naar eigen zeggen ondervond hij bij zijn redactiewerk 'veel last van ingezonden-stukken-schrijvers' die schenen te denken, 'dat een krant er niet is om te lezen, maar om er in te schrijven'.[8] Volgens zijn naaste medewerker J. F. Ankersmit had de hoofdredacteur aan dit deel van zijn takenpakket inderdaad 'stierlijk het land'. Ingezonden brieven 'schoof hij dikwijls terzijde met een gebaar, alsof hij er vies van was' en dan kreeg Ankersmit het verzoek 'die rommel' af te handelen.[9]

Toen Alexander Cohen zijn herinneringen aan het correctorschap bij *Recht voor Allen* te boek stelde, was hij al lang geen socialist meer. Des te opmerkelijker is daarom zijn plechtige verzekering aan de inzenders van vroeger: 'O! Arme menschen. Ik heb jelui "copy" altijd zoveel mogelijk gerespecteerd, en er alleen de onvermijdelijkste veranderingen in gemaakt. [...] [Nooit heb ik] ook maar geglímlacht om jelui gebrekkige maar dikwijls ontroerende taal."[10] Het was een houding die de beweging in de negentiende eeuw ook op andere gebieden en in meer algemene zin kenmerkte. Lokale activisten uit de werkliedenstand werden er serieus genomen en konden vrijuit hun zegje doen. Hun berichten werden niet als rommel ter zijde geschoven maar in de eigen krant afgedrukt: zo lieten zij hun sporen na. Die nagelaten sporen maakten het schrijven van een nieuwe geschiedenis van de vroege socialistische beweging van Amsterdam in de jaren tussen 1848 en 1894 mogelijk.

De socialistische arbeidersbeweging in Nederland ontstond in Amsterdam en

zou er steeds haar zwaartepunt blijven houden. De lokale beweging in Amsterdam vormt dan ook een aangewezen onderzoeksterrein voor een correctie van het bestaande beeld van de vroege socialisten. Bovendien bekleedde Amsterdam als bakermat een bijzondere positie midden tussen de socialisten in den lande en omvatte de beweging nergens een zo rijke verzameling persoonlijkheden, gebeurtenissen en opvattingen als juist hier. Het ontcijferen van de betekenissen die achter het bonte mozaïek van de vroege socialistische beweging schuilgaan, vergt een andere attitude dan de afwerende vijandigheid die Henri Polak in zijn Mei-rede van 1896 tentoonspreidde. De door hem benadrukte tegenstellingen, tussen 'gelijkdenkenden' en hen die 'in andere deelen der stad' bijeen waren, tussen de verlokkingen van 'zang en muziek' en 'de toestanden ontleden' roepen vooral vragen op. Vragen naar de functies van vermaak en sociale samenhang in eigen kring, en naar de betekenis van de geografische kenmerken van Amsterdam voor de lokale socialistische beweging. Bovenal echter lijkt de vraag gerechtvaardigd of de vroege socialisten, tussen het zingen en musiceren door, niet ook probeerden iets van de hen omringende wereld te begrijpen. De antwoorden moeten gezocht worden in een geschiedenis die zich lang voor het ontstaan van de 'moderne' sociaal-democratie afspeelde.